

Фінчук В. В.,

*здобувач кафедри адміністративного і кримінального права
Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара***ОРГАНІЗОВАНА ЗЛОЧИННА ДІЯЛЬНІСТЬ
У ПАЛИВНО-ЕНЕРГЕТИЧНОМУ КОМПЛЕКСІ (ПЕК) УКРАЇНИ****THE ACTIVITIES OF ORGANIZED CRIME
IN THE FUEL AND ENERGY COMPLEX (FEC) OF UKRAINE**

У статті висвітлено характеристику й сутність організованої злочинності, надано аналіз злочинів у паливно-енергетичному комплексі. Виявлено характерні особливості організованої злочинної діяльності в паливно-енергетичному комплексі України.

Ключові слова: *паливно-енергетичний комплекс, організована злочинність, організована злочинна група, злочинне угруповання (організація).*

В статье определены характеристика и сущность организованной преступности, предоставлен анализ преступлений в топливно-энергетическом комплексе. Выявлены характерные особенности организованной преступной деятельности в топливно-энергетическом комплексе Украины.

Ключевые слова: *топливно-энергетический комплекс, организованная преступность, организованная преступная группа, преступная группировка (организация).*

In the given work identified the characteristics and essence of organized crime, provided analysis of crimes in the sphere of fuel and energy. The characteristic features of organized criminal activity in the fuel and energy complex of Ukraine are revealed.

Key words: *fuel and energy complex, organized crime, organized criminal group, criminal group (organization).*

Паливно-енергетичний комплекс (далі – ПЕК) – одна з найважливіших структурних складових економіки України, ключовий фактор забезпечення життєдіяльності держави.

ПЕК складається з підприємств, що спеціалізуються на видобутку, збагаченні, переробці та споживанні твердого, рідкого й газоподібного палива, виробництві, передачі та використанні електроенергії й тепла.

Для реалізації економічної безпеки України, її енергетичної незалежності, стабільного забезпечення країни енергоресурсами необхідна науково обґрунтована, дієва енергетична політика і стратегія держави, направлена на ефективне використання енергоресурсів, установлення гарантій для господарюючих суб'єктів на захист ПЕК від злочинних посягань.

Захист об'єктів ПЕК від злочинних посягань є одним із пріоритетних напрямів діяльності органів внутрішніх справ. Сучасний стан криміногенної ситуації на об'єктах ПЕК характеризується значним зростанням кількості організованих злочинних посягань, що заподіюють значний збиток українській економіці.

Останнім часом наголошується та обставина, що у сфері економіки організованими професійними злочинними групами здійснюються не різноманітні злочини, а їхній характер дає підстави для висновку про своєрідність технологій злочинної діяльності.

Сама **організована злочинність** – відносно новий для вітчизняної кримінології об'єкт дослідження. Її комплексний аналіз був розпочатий лише в кінці 1980-х рр. (А.І. Гуров, А.І. Долгова, В.В. Луценко та ін.).

У вітчизняній кримінології одне з найбільш об'ємних визначень організованої злочинності сформулювала А.І. Долгова: «**Організована злочинність** – це складна система організованих злочинних формувань із їхньою широкомасштабною злочинною діяльністю і створенням для такої діяльності найбільш сприятливих умов... У цю систему залучена значна частина населення, по суті, організована злочинність являє собою альтернативне суспільство зі своєю економікою, соціальною й духовною сферами, своїми системами управління, безпеки, формування молодого покоління, судами, своєю внутрішньою та зовнішньою політикою» [1, с. 20].

Загалом організована злочинність як соціальне явище виникла в кінці ХХ століття. Злочини, які скоювали організовані групи, існували завжди. Стан організованої злочинності свідчить про багатфакторність. Має свої особливості й кожна з основних складових частин організованої злочинності: загальнокримінальна, економічна та політична. Потрібно відрізнити, з одного боку, загальні фактори, з іншого – специфічні, які властиві тільки окремим видам організованої злочинності.

Відповідно до Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» від 30 червня 1993 року, під **організованою злочинністю** потрібно розуміти сукупність злочинів, які вчиняються у зв'язку з діяльністю організованих злочинних угруповань [2].

Щодо поняття **організованої злочинності** (ст. 1 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю»), то Закон обмежився вказівкою на те, що в ньому воно розуміється як «сукупність злочинів, що вчиняються у зв'язку зі створенням та діяльністю організованих

злочинних угруповань». Організовану злочинність утворюють злочини, які скоюються тільки в організованих формах. Таких форм дві: організована група і злочинне угруповання (організація).

У Кримінальному кодексі України поняття «організована злочинність» поділено за відповідними організаційними формами, такими як «організована група» та «злочинна організація».

Згідно зі ст. 28 Кримінального кодексу України, розрізняють чотири види злочинних груп: групи без попередньої змови, групи з попередньою змовою, організовані групи та злочинні угруповання (організації).

Відповідно до Постанови Пленуму Верховного Суду України № 12, під організованою групою розуміється стійке об'єднання двох і більше осіб, які спеціально зорганізувалися для спільної злочинної діяльності.

Перша форма – **організована злочинна група** – небезпечний різновид злочинного угруповання, являє собою об'єднання високого рівня організованості, згуртованості і стійкості. Її члени взаємозалежні, підкоряються загальним правилам і нормам поведінки, прийнятим у групі. Це – доволі тісний союз, у якому кожний знаходить собі емоційну підтримку, дорожить оцінкою своєї особистості з боку злочинної групи. Їм притаманна чітка функціонально-диференційована структура переважно ієрархічного типу, чіткий розподіл ролей із яскраво вираженою роллю лідера. Внутрішнє життя в групі загалом зорієнтоване на вчинення злочинів з метою отримання максимальних прибутків, при цьому кількість учинених злочинів і їх суспільна небезпека в міру функціонування групи збільшуються.

Загалом організовані злочинні угруповання, що діють у сфері ПЕК, є різновидом малих соціальних груп, яким притаманні певні ознаки: наявність незаперечно протиправної корисливої спрямованості, спільної мети – максимально можливе збагачення; конкретна ієрархічна структура, яка передбачає організацію керівництва й підпорядкування з відповідним рольовим розподілом функцій; наявність специфічної групової ціннісно-нормативної системи; стійкі просторово-психологічні контакти між учасниками як під час здійснення легальної економічної та виробничої діяльності, так і в процесі реалізації діяльності злочинної.

Злочинне угруповання (організація) – другий різновид злочинних формувань, які утворюють організовану злочинність. Злочинне угруповання – це організована група, яка має внутрішню структуру, або об'єднання організованих груп, що діють під єдиним керівництвом, члени якого об'єднані з метою скоєння одного або декількох злочинів для отримання фінансової або іншої матеріальної вигоди.

Злочини, що вчиняються учасниками організованих злочинних структур, вирізняються ретельністю підготовки (збирання інформації, підготовка технічних засобів і зброї, планування й розподіл ролей, цільова підготовка сприятливих умов, співпраця осіб і груп, які реалізують різні взаємопов'язані функції), рішучістю й жорстокістю дій.

Для організованих злочинних груп характерне виокремлення спеціалізованої функції забезпечення безпеки учасників від притягнення до відповідальності [7, с. 409].

Проблемам боротьби з організованою злочинністю присвячено спектр наукових розвідок. Окремі аспекти проблеми боротьби з організованою злочинністю відображено в працях вітчизняних дослідників, зокрема необхідно вказати таких як Т.В. Корнякова, Б.В. Романюк, В.С. Батиргареева, В.В. Голина, І.М. Даньшин, А.Ф. Зелінський, В.Є. Квашиш, Ю.В. Солопанов, Є.Я. Стумбіна, О.М. Яковлев, Ю.М. Антонян, А.Н. Ярмиш, Ю.П. Мірошник, В.В. Нонік.

Злочини, що вчинюються в нафтогазовій галузі у складі організованих злочинних груп, переважно кваліфікуються за сукупністю – за декількома статтями Кримінального кодексу України. Під час досудового розслідування таких злочинів виникають труднощі, які викликані складним механізмом їх учинення, коли виконання окремих складових ланок злочину розподіляється між членами злочинної групи. При цьому більшість злочинних дій учинюється з використанням легальних форм господарської діяльності, що ускладнює процес виявлення таких злочинів і встановлення винних осіб.

Говорячи про причинний комплекс злочинності, необхідно спеціально сказати про такі негативні соціальні явища, як алкоголізм, пияцтво, екстремізм і соціальна маргінальність. Ці явища дуже часто напряму пов'язані зі злочинністю, її причинами й умовами. Вони являють собою проблему соціальну, але мають яскраво виражене правове та кримінологічне значення.

Безумовно, одним із найбільш міцних за своїм криміногенним потенціалом факторів злочинності є **алкоголізм і пияцтво**.

Пияцтво – непомірне зловживання спиртними напоями. **Алкоголізм** – захворювання, яке визвано систематичним зловживанням спиртних напоїв. Вони тісно пов'язані.

Негативні наслідки пияцтва багатоаспектні: різні захворювання, підвищення можливості травматизму, підвищення віктимності, втрата професіоналізму, а в окремих випадках – втрата постійного місця роботи або працездатності загалом, погіршення матеріального стану, погіршення взаємин зі членами сім'ї, моральна криза, втрата сенсу життя. Негативні соціальні наслідки пияцтва означають таке: підвищення злочинності й віктимності, руйнування сім'ї як основи суспільства, втрата здоров'я нації, зростання травматизму, зниження рівня професіоналізму в країні.

Статистичні дослідження доводять зв'язок пияцтва зі злочинністю. Там, де вищий рівень споживання спиртних напоїв, там вища злочинність, небезпечніший її характер.

У ПЕК завжди велась жорстка боротьба за сфери впливу, причому не тільки між організованими злочинними угрупованнями, а й ПЕК-компаніями, їхніми керівниками, «зацікавленими» посадовцями різних рівнів.

Аналіз криміногенної ситуації в галузі ПЕК свідчить про те, що мають місце факти діяльності організованих злочинних угруповань. Особливо це стосується діяльності з видобутку, переробки, реалізації і транспортування нафти й нафтопродуктів. Зокрема, це стосується регіонів Полтавської, Сумської, Харківської, Львівської та Дніпропетровської областей. Характерним злочином для цих угруповань стали так звані незаконні «врізки» до трубопровідних магістралей.

Нерідко пошкодження об'єктів магістральних або промислових нафто-, газо-, конденсатопроводів чи нафтопродуктопроводів, а також технологічно пов'язаних із ними об'єктів, що утворює склад злочину, передбачений статтею 292 Кримінального кодексу України, кваліфікується за ознаками інших злочинів, передбачених статтями Кодексу, зокрема статтею 194. Ураховуючи, що вказаний злочин передбачає заподіяння збитків у великих та особливо великих розмірах, виносяться незаконні постанови про відмову в порушенні кримінальних справ. У такий спосіб окремі підрозділи органів внутрішніх справ уникають порушення кримінальних справ за фактами посягання на об'єкти магістрального трубопровідного транспорту за статтею 292 Кримінального кодексу України, яка є більш тяжкою, ніж стаття 194 Кримінального кодексу України.

Найпоширенішими предметами злочинних посягань є нафта і продукти її переробки, кошти, цінні папери нафтових компаній. Серед нафтопродуктів найчастіше предметами злочинного посягання є бензин, дизельне паливо, мазут, масла, синтетичний спирт та інша продукція технологічного виробництва (в інших секторах ПЕК предметами посягання є вугілля, природний газ, пропан, ізобутан, пропан-бутанова фракція, стабільний газовий бензин, електро- й теплоенергія тощо). Підвищена «привабливість» нафтової галузі для організованої злочинності зумовлена об'єктивними чинниками, насамперед високою вартістю нафти й нафтопродуктів і постійним попитом на продукцію нафтового сектора.

Складна криміногенна ситуація на нафтогазовому ринку зумовлена багатьма соціально-економічними, нормативно-правовими, організаційно-управлінськими чинниками, серед яких можна виділити такі проблеми, що зумовлені наявністю прогалин у чинному законодавстві, недосконалістю механізму надкористування, неефективністю державного управління цією сферою.

Структура організованих злочинних посягань в інших галузях ПЕК багато в чому аналогічна їхній структурі в нафтовій галузі: розкрадання, привласнення, шахрайство, незаконне підприємництво, контрабанда, комерційний підкуп тощо. Крім перерахованих злочинів, що, поза сумнівом, переважають у загальній структурі злочинності в ПЕК, мають місце випадки нецільового використання державних та інших інвестиційних коштів, кредитів, які направляються на розвиток добувних і переробних підприємств галузі, злочини корупційної спрямованості, розкрадання бюджетних коштів під виглядом вза-

ємозаліків, незаконні операції з цінними паперами і кредитними картами підприємств ПЕК.

Значних матеріальних збитків державі в електроенергетиці завдають крадіжки. У більшості випадків мають місце крадіжки, які вчиняються систематично групою осіб за попередньою змовою або за простої співучасті, коли співучасники були виконавцями злочину. Унаслідок розукомплектування (викрадення) механізмів порушується робота систем енергопостачання, що створює особливу небезпеку для життя і здоров'я людей. Спостерігається протягом багатьох років стабільна тенденція розкрадання кольорових металів із ліній електропередач і трансформаторних підстанцій усіх класів напруг. Щоденно злочинцями розукомплектовуються десятки діючих енергетичних об'єктів, унаслідок чого залишається без електропостачання значна кількість споживачів електроенергії як у сільській місцевості, так і в містах. Найбільше крадіжок сталося в Дніпропетровській, Запорізькій, Луганській, Харківській і Черкаській областях.

Як свідчать вивчені статистичні матеріали, у більшості випадків в електроенергетиці в основному злочинцями є не особи з кримінальним минулим, а люди, до вчинення вказаних злочинів яких підштовхують скрутні побутові умови.

Однією з основних проблем розвитку несанкціонованої розробки корисних копалин є соціальна нестабільність в економіці держави, **закриття вугледобувних підприємств** регіону та відсутність відповідного механізму працевлаштування колишніх шахтарів. До того ж сьогодні покарання, передбачене за незаконний видобуток вугілля, порівняно з отримуваними прибутками, є незначним. Найчастіше рішенням суду з організаторів стягуються штрафи від 470 до 1700 гривень, тоді як щоденний прибуток однієї «копанки» досягає 10 тисяч гривень.

Загалом кримінальні справи, порушені за фактами злочинної діяльності в ПЕК, дають змогу дійти висновку, що до злочинів у цій сфері можна зарахувати склади злочинів, передбачені статтями 185, 190, 191, 204, 240, 292, 358, 364, 366 чинного Кримінального кодексу України.

З урахуванням викладеного можемо констатувати, що своєчасне та ефективне виявлення злочинів, що вчиняються в ПЕК, залежить від швидкого та якісного проведення окремих оперативних розшукових дій. Стан викриття й розслідування кримінальних справ щодо злочинів у ПЕК залишається на низькому рівні.

Отже, можна констатувати, що для організованої злочинної діяльності в сфері ПЕК найбільш характерні такі особливості:

- багатоепізодність злочинів як по горизонталі, так і по вертикалі, коли розкрадання паливно-енергетичних ресурсів – тільки початок ланцюга різного роду правопорушень, пов'язаних із транспортуванням до місця реалізації або переміщенням вантажу за кордон тощо;

- міжрегіональний, а в окремих випадках міжнародний характер злочинів, наприклад, незаконна поставка

до країн СНД нафти й нафтопродуктів у режимі митного транзиту, контрабандні поставки енергоносіїв у країни ближнього та далекого зарубіжжя;

– участь «зацікавлених» корумпованих співробітників органів влади й управління, керівників і співробітників ПЕК-компаній, працівників ПЕК;

– великомасштабність протиправних операцій, коли прямий матеріальний збиток від розкрадань енергоресурсів, а також від їх неконтрольованих поставок обчислюється мільйонами гривень.

Аналіз ситуації, що складається, дає змогу прогнозувати подальше зростання негативної ролі організованої злочинності в ПЕК країни.

Загальною соціальною основою запобігання організованій злочинності й максимального обмеження можливостей для її функціонування та відтворення є подолання кризових явищ у країні: в економіці, політиці, суспільній ідеології й психології, соціальній сфері, правоохоронній діяльності. На цій основі перспективними є профілактичні заходи.

Отже, загальносоціальною основою запобігання цій злочинності та обмеження її функціонування є подолання кризових явищ. На рівні держави необхідно реалізувати підтримку іноземних інвесторів і не допустити тиск на них правоохоронних органів, забезпечити концентрацію роботи правоохоронних органів на локалізації організованої злочинності, реальний захист громадян і їхніх економічних прав.

Спеціально-правовими заходами є створення відповідної кримінально-правової бази тощо [6, с. 211].

Для ефективності спеціальних заходів запобігання організованій злочинності в усіх формах її прояву необхідне постійне вдосконалення діяльності як правоохоронної системи держави, так й інших державних установ.

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку, що злочини у сфері ПЕК в основному скоюються організованими злочинними групами, кількісний і якісний склад яких напряму залежить від виду злочинів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Долгова А.И. Организованная преступность, ее развитие и борьба с ней / А.И. Долгова // Организованная преступность. – М., 1996. – 56 с.
2. Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю : Закон України від 30 червня 1993 року № 3341-ХІІ зі змінами та доповненнями від 04 липня 2013 року.
3. Организована злочинність і боротьба з нею / [А.Г. Корчагин, В.А. Номоконов, В.І. Шульга, С.М. Іншаков]. – Владивосток, 1995.
4. Кримінальний кодекс України: Офіц. вид. – К. : Ін-юре, 2011. – 425 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 292 с.
6. Корнякова Т.В. Кримінологія : [курс лекцій] / Т.В. Корнякова, Н.С. Юзікова ; за ред. проф. Т.В. Корнякової. – Д. : ЛІРА, 2014. – 244 с.
7. Михайлов О.Є. Кримінологія : [навчальний посібник] / О.Є. Михайлов, А.В. Горбань, В.В. Мішук. – К. : Знання, 2012. – 565 с.
8. Сахаров О.Б. Особливості боротьби з проявами організованої злочинності у нафтогазовій галузі України / О.Б. Сахаров // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2006. – № 14.